

DVOJSTVO KAO SUDBINA

(Vladislav Bajac: *Hamam Balkanija, Arhipelag, Beograd, 2008*)

Obeležen strukturnom složenošću i kompozicionom i narativnom udvojenošću, roman *Hamam Balkanija* Vladislava Bajca realizovan je kao dramatična priča o gubljenju i sticanju dvostrukih identiteta u istoriji. U vremenima koja se po tragičnom suprotstavljanju oprečnih sila ideologije, kulturnih obrazaca i mentalitetskih sklonosti (u kojima je, po pravilu, svaki individualizam opasno ugrožen) jasno prepoznaju i po tome jednače ideali humanističkog, kreativnog zajedništva. Jedinstva zasnovanog na pretpostavkama koje isključuju nametnuta ograničenja, i koji otuda postaju jedina smislótovna, osloná tačka za sadržajno trajanje.

Prstenasto uobličen, ispričevodan iz usložene perspektive – od nulte fokalizacije u kojoj sveznajući pripovedač hronološki i logično prati sled događaja, pogotovo u onom narativnom segmentu koji je okrenut pripovedanju istorijskog, do naglašeno ličnog svedočenja i opservacije o brojnim događajima i fenomenima trajanja ovaj, u osnovi istorijski/kulturološki roman, s tezom tako je ustrojen da se njegova narativna napetost neprestano podstiče i održava razvijanjem u dva odelita pravca. Jedan od tih narativnih pravaca je ispisan latinicom i on je, u najvećoj meri, vezan za slikanje nekih vremenskih odsečaka iz života Mehmed-paše Sokolovića, dok je drugi, ćirilíčni deo, tematski i sadržinski vezan za naše doba i događaje iz neposredne savremenosti. Tako su istorija i savremenost u ovom romanu dovedeni u najdirektniju analošku, simboličku i smisaonu vezu. A sve u cilju da se, na tako oblikovanoj osnovi, ispriča paradigmatična priča o sudbinama odabranih, uzornih, pojedinaca i njihovoj borbi sa zamkama i izazovima istorije i trajanja. Nastojanju koje je zanimljivo i uzorno samo ukoliko se odvija prema najvišim duhovnim i etičkim zahtevima koji, po pravilu, relativizuju ili ne prihvataju okvire i naloge društvenih ugovora. U prostoru i na tlu na kome se istorija „ponavlja do iznemoglosti i dosade“.

Takvu nameru samosvesni personalizovani pripovedač, čija se pozicija i biografija dodiruju sa pozicijom pisca, na samom (odlaganom) početku romana nedvosmileno iskazuje: „Rešio sam, dakle, da pišem o jednom Srbínu koji je postao nešto drugo“. Da bi u istoj (auto-poetičkoj) ravni, u funkciji oblikovanja pripovednog komentara kojim je njegovo romansiranje ispresecano, preciznije odredio i svoje idejne i ideološke pretpostavke: „Tako sam susrete sa sebi bliskim ljudima vremenski poistovetio, hoću reći, one koji su živeli pet vekova pre mene približio sam sopstvenom dobu, a sebe i svoje prijatelje (ili likove, svejedno) lako prebacio u živote vekovima starije od nas samih, (...) To je bio jedan od načina da se ispuni pišćev san o vremenskoj svemoći reći“. Dakle, autorova *tekstualizacija istorije* činjena je sa inicijalnom namerom da se posredstvom prepoznavanja i povlašćivanja transistorijskih veza, tematizuju i osnaže neke sasvim određene pretpostavke u savremenosti. A te su pretpostavke, najpre, vezane za konkretne humanističke, duhovne i kreativne vrednosti koje,

u ovako oblikovanoj fikcionalnoj projekciji, višestruko nadilaze ravan istorijskog i egzistencijalnog. Zbog toga i može da se kaže kako se sudbine junaka Mehmed-paše i Kodže Mimara Sinana u jednom, i pisca Orhana Pamuka i samog V. Bajca, u drugom pripovednom delu, uključene u samosvesnu autorsku, angažovanu zamisao da se pripovedanje razvija i u „zaveri protiv istorije“; protiv njenog determinističkog i razornog dejstva. Na taj način samo narativno oblikovanje postaje lična, stvaralačka kompenzacija za teror politike i istorije koja neprestance: „valja događaje, melje sudbine, iznenađuje budućnost...“

A samo *pripovedanje* o trajanju i stvaranju u ovom romanu, realizovano je kroz veoma složen splet različitih izražajnih modela, među kojima je načelno esejističko oblikovanje iskaza, posebno u onim tematski razuđenim strukturnim segmentima koji su posvećeni savremenosti, dominantno i za ukupnu realizaciju njegovog smisla čak presudno. Tako da je određena *esejomorfnost* kojom je ovaj roman jednim delom obeležen, omogućila da se on realizuje i kao razvijena, fikcionalizovana rasprava o granicama identiteta. Dok se u istorijskom delu traga za najidealnijim načinima realizacije sopstva – lične sudbine u determinisanim okolnostima, dotle se u drugom, savremenom delu traga za najproduktivnijim mogućnostima oblikovanja same romaneskne priče, o čemu se neprestano izveštava. Tako su se *istorija, sudbina i priča* u ovom romanu funkcionalno i uverljivo povezali i prepleli u narativnoj projekciji koju legitimise i određena stilsko-jezička svedenost, isušenost u kojoj nema previše praznog retoričkog hoda, ali ni relaksirajuće poetičnosti ni humornosti. A to je karakteristično koliko za sam autorov, ponekad izveštajni, kolokvijalni stil, toliko i za samu logiku pripovedanja koje se, očigledno, oslanja na historiografski model. Međutim, ono što smisaono i značenjski nadilazi tesne okvire odabranog pripovednog modela, u kome je referencijalnost katkad dominantnija od narativnosti, jeste postupnost, preciznost i jasnost u izrazu i pregledno i funkcionalno povezivanje raznorodnih, razuđenih činjenica i perspektiva pripovedanja: „Ovde se susreću kabala, zen, sufizam, pravoslavna askeza, katoličko brisanje straha od greha, umetnički islam“ – ceo jedan opsežan i razgranat kulturno istorijski, integrativno, kosmopolitski shvaćen i stvaralački aktiviran, sistem ideja, ideologija i diskurzivnih procedura.

To je razlog što u ovom romanu, koji obiluje brojnim tematskim i sadržinskim paralelizmima i ukrštanjima, odnosno intertekstovnim dijalozima i doticajima, mogla da se razvije i priča o životnom putu i usponu jednog Srbina koji je, služeći drugoj veri, sačuvao sećanje na poreklo. U toj ravni, za čiju je izgradnju bilo potrebno učiniti znatan pripremni istraživački napor, romansirer je postupno, razložno i sasvim uverljivo ispričao priču o razvoju izabranog lika kroz vreme. A to je u ovom slučaju značilo oblikovati priču o životnom putu na široko zasnovanoj kulturno-istorijskoj podlozi. Zbog toga istorijski tok romana i obiluje oživljenim slikama i prizorima iz dalekog vremena i istorijskog trajanja osmanskog carstva. A u samom središtu istorijskog toka oblikovana je i priča o nesvakidašnjem ljudskom i kreativnom savezu; bratstvu dvojice velikih ljudi u tom carstvu čije je poreklo hrišćansko, a kreativni i radni zamah vanredni. U brojnim razgovorima i (peripatetičkim) šetnjama po Stambolu, ali i Beogradu, Mehmed-paša i Mimar Kodža Sinan razvijaju centralnu značenjsku liniju romana koja svedoči o trijumfu kreativnog učinka nad slepim silama trajanja. Odnosno, o *tragu* u vremenu koji nadilazi profanost trajanja i puku bačenost pojedinca u istoriju. Prateći uzbudljiv razvoj pripovedanja, i događaja, odnosa i dijaloga predstavljenih u

njemu, i čitalac može da se kroz njegove lavirinte putujući menja i napreduje. Kao što može i da, kroz parove likova na primer, osnovano dovede u asocijativnu vezu ovaj Bajčev roman sa kratkim romanom O. Pamuka *Bela tvrđava*.

Takva tematsko-idejna intencija, u kojoj je sve što vodi izgradnji predstave o svetu bez ograničenja i umetničkoj lepoti koja sve nadilazi u vezi, vidna je i u drugom evokativno i asocijativno organizovanom, savremnosti okrenutom, subjektivizovanom delu u kome pišac, kroz obilje anegdota i evociranih prizora u diskurzivni tok uvodi likove i iskaze brojnih bratstvenika po peru: Č. Veljačića, G. Gatanija, O. Pamuka, A. Mangela, A. Malufa, D. Albaharija, V. Devidea, A. Genisa i drugih. Na taj način je dodatno motivisana i osnažena bazična teza ovog složenog romana, koji je izgrađen na brojnim istorijskim i literarnim izvorima i podsticajima koji su odredili, ali nisu u najvećem opredelili njegov poetički lik. Već je on determinisan piščevim naporom u kome je, najpre, vidno prevazilaženje zadatih okvira forme za račun uverljive izgradnje jedne posebne, kosmopolitske slike sveta i afirmacije skupa ideja i predstava u kojima kreacija, ipak, preteže nad destrukcijom.

Utisak o potpunoj skladnosti i pomirenosti ambivalentnih, ali u podsticajnom poetičko-dijaloškom odnosu, vešto uklopljenih, tematskih, idejnih i misaonih tokova ovog sasvim preglednog, složeno izgrađenog romana, unekoliko remeti njegova naglašena retoričnost u koju je uključeno i znatno piščevo dociranje. Insistiranje na tezi koja je, i bez tog konstantnog nastojanja, dovoljno vidna. Jer brojne *kulturološke transakcije*, koje određuju njegovu dijalektiku i kojima je on primarno obeležen, već dovoljno naglašavaju primat duhovno-delatnog nad svetovno-inertnim vidom postojanja. Tome valja dodati i sadržinski i značenjski konciznije, celovitije i umetnički sugestivnije realizovan istorijski (objektivizovani) deo romana koji, po tome, vrednosno preteže nad drugim esejističko-komentatorskim (subjektivizovanim) delom koji se, u pojedinim segmentima, vidno prelivaju preko granica pripovedanja i postaju narativno oslobođeni, osamostaljeni delovi.

Ali ono što primarnije legitimiše usklađenost forme i sadržaja romana (koja je, takođe, uverljivije izvedena u njegovom prvom delu) jeste pretežna funkcionalna saobraženost predmeta pripovedanja sa izabranim načinom i jezikom. Naime, već ranije uočena Bajčeva sposobnost narativnog oživljavanja situacija i likova iz dalekih istorijskih vremena, podneblja i kultura u romanima: *Knjiga o bambusu* i *Druid iz Sindiduna*, na primer, i u ovom romanu potvrđena je kao primarna linija njegovog romanesknog dara. I to, najpre, kroz precizan, racionalizovan opis; objektivizujuću deskripciju u čijoj razložnosti i ekonomičnosti, kao i čvrstoj vezanosti za izabrani predmet pripovedanja, odnosno referencijalnosti, čitalac može da, saznavajući, imaginarno oživljuje i rekonstruiše daleko vreme, prilike i ljude. Jednostavno, život koji je minuo i koji se sada, kroz predstavljanje sudbina izabranih pojedinaca, pred njegovim zainteresovanim pogledom uverljivo razlistava. I po tom je svojstvu ovaj roman kulturološki i istorijski.

Dovođenjem u vezu udaljenih istorijskih vremena u kojima se lične drame prepliću sa dramatičnim događajima istorije, u ovom promišljeno i postupno građenom romanu o dvostrukosti ispričana je i priča o podsticajnim i plodotvornim susretima svetova, civilizacija i gradova. A posebno o tome kako se to dvojstvo uspostavlja i deluje u jednoj ličnosti; u njenoj neobičnoj, izuzetnoj sudbini. Zbog toga je i bilo potrebno da se celokupna istorija u knjizi *Hamam Balkanija* doživi i prihvati i stvaralački tretira kao beskrajna priča koja,

svojim magijskim zračenjem i jasnom idejnom i značenjskom usmerenošću, svaki egzistencijalni usud, brojne i nezaustavljive simulakrume politike i istorije, kao i sveskoliku tragiku, varljivo ali uverljivo, utehom smisla nađenog u razumevanju i toleranciji, kao i u neuporedivoj lepoti prepoznatoj u gestovima i delima duhovnosti, umnosti i umetnosti, simbolično i smisljeno trajno preoblikuje i tako nadilazi. Jer, priča je trajnija od života.